

H. BAGÓ ILONA

Ez a város születésem helye – A felhővel a lélek rokon

Két Petőfi emlékhely megújulása 2010-ben

Bevezető

Magyarországon 64 irodalmi emlékház található, de összesen 147 olyan helyet tartunk számon itthon és a határon túl, ahol az irodalmi hagyomány őrzése a települések számára nagyon fontos. Az emlékházak többségét a hatvanas-hetvenes években nyitották meg, szinte gomba módra szaporodtak egy-egy klasszikus alkotóhoz kapcsolódó emlékek bemutatása. Mindez annak a bizonyítéka, hogy a fenntartó, a megtartó helyi közösségek büszkék íróikra. Tágabb értelemben azt is jelzik, hogy a magyarok elkötelezettsége az írott nemzeti értékek mellett rendkívül erős. Erre a hagyományra támaszkodva dolgozta ki a Petőfi Irodalmi Múzeum 2007-ben a Magyar Irodalmi Emlékházak megújulásának hétéves fejlesztési programját. Meggyőződésünk, hogy az emlékházak akkor válnak az emlékezet élő színtereivé, ha a helyi közösség a magáénak érzi, ha egy idegenvezető éppen olyan szívesen viszi el ezekre a helyekre a legkülönbélebb korosztályú csoportjait, mint ahogy egy tanár a diákjait. Az emlékházban őrzött szellemi és tárgyi kultúra többnyire az adott táj és régió fontos művelődéstörténeti emléke, egyben kulturális és turisztikai érdekessége is. A „házak” városok mellett községekben (Horpács, Szalkszentmárton) kisfalvakban (Iszkáz) és forgalmas utaktól távolabbi településeken (Ostffyasszonyfa, Borjád, Kelemér, Bakonszeg, Csesztve), folyók partján (Tiszacsécse), tavak mellett (Kápolnásnyék, Agárd, Balatonszárszó, Balatonfüred) gyönyörű természeti környezetben található. Az emlékházak kezdetben nagyon népszerűek voltak, vezetőik, fenntartóik nem panaszkodhattak a nézőszámra. Ám az érdeklődők a nyolcvanas években megfogyatkoztak, a rendszerváltás után pedig tragikussá vált a helyzet, az emlékházak látogatottsága radikálisan csökkent. Az ügy továbbra is fontos maradt, de gazdaságilag szinte valamennyi ház ellehetetlenült. Az épületek állapota fokozatosan romlott, néhol életveszélyessé vált, a kiállítási installációk elfáradtak, vagy éppen a kutatás újabb eredményei miatt a tartalom vált elavulttá. A házak már nem tudták betölteni azt a szerepet, melyet az alapítók nekik szántak. Az utóbbi évtizedben jelentősen megváltozott a múzeumok társadalmi szerepe és a befogadói magatartás is.

A megújítási folyamatban a Petőfi Irodalmi Múzeum több területen (épületfelújítás, új kiállítások, infrastruktúra- és múzeumpedagógiai fejlesztés, szakmai továbbképzések, olvasótáborok és rendezvények szervezése, kiadványok megjelenítése, önálló portál működtetése: www.emlekhazak.hu) kezdte el párhuzamosan az emlékházak fejlesztését, mindig a helyi lehetőségek kiaknázásával, miközben az

emlékházak közül egyre többet kapcsol be a megújulási folyamatba és tesz országosan ismertté.

A program kezdetén, az igények felmérésénél és a prioritások felállításánál érezhető volt az emlékházak fenntartóinak, illetve munkatársainak rezignált magatartása, amely néhány esetben a pályázatuk beadását is megakadályozta. A beérkezett pályázatokat többször is újra kellett tárgyalnunk, hogy egyértelműen meghatározhassuk, adott esetben bővíthessük a fejlesztési tervet, vagy fókuszálhassunk a reálisan megvalósítható feladatokra. Ebben a munkában érzékeltük, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeum segítő partnerként való fellépése és szakmai kompetenciája mennyire sokat jelent az izoláltságukban elbizonytalanodott kollégáknak.

A program nagyszabású változásokat indított el. 12 emlékház épülete újult meg, köztük olyanok is, amelyeknél az elmúlt 20–30 évben állagmegóvásra is alig került sor. Az új és megújuló kiállítások építésével sikerült az emlékházak kiállítások átlagéletkorát 22 évről 8 évre leSORÍTANI. A számszerűsíthető eredmények mellett kiemelésre érdemesek a minőségi változások és tendenciák, amelyek a megvalósítás során létrejöttek. A program sikeres megvalósításának szükséges feltétele volt a humán erőforrás fejlesztése. A Műhelymunka-sorozatra meghívtuk az emlékházak fejlesztése iránt elkötelezett munkatársakat, az emlékházban betöltött beosztásától függetlenül. Az így létrejött 40-45 főből álló szakmai hálózat tagjai között megtalálható volt az igazgató és a gondnok is. Ez a változatos felkészültség az együttműködés kialakításának legnehezebb momentuma volt. A tréning középpontjában olyan résztvevők álltak, akik saját fejlődésükért felelősséget vállaltak. A szakmai továbbképzés folyamatosan biztosította a konstruktív kritika és az egymást segítő párbeszéd lehetőségét, pozitív energiákat mozgató meg, élményszerű és közösségépítő volt.

A legfontosabb eredmények között tartjuk számon, hogy fordulat történt az irodalmi kiállításokról való gondolkodásban: a korábban irodalomtörténeti vagy kultusztörténeti megközelítést felváltotta az irodalmat művészetként is értelmező felfogás, amely a kultusz kutatás eredményeit úgy tudta beépíteni a koncepcióba, hogy az az értelmezés és a befogadás komplexitását eredményezte. A kiállítási koncepciók változatosak, a 21. századi muzeológiai kihívásokra úgy válaszoltak, hogy közben az irodalomtudomány eredményeit is integrálták a maguk rendszerébe. Úgy „populárisak”, hogy mindegyik mögött komoly tudományos megalapozottság van, mégis élményszerűek. Az információkat az érzelmekre is hatva, érdekesen mutatják be, befogadásuk ez által könnyebb. Az új kiállítások mindegyikére jellemző a kiállítás- és múzeumpedagógiai módszertani tudatosság már a tervezési időszakban is. E kutatásoknak és tapasztalatoknak az eredményeit felhasználva fogalmazták meg a tartalmat, alakították ki a tereket.

A megvalósulások sikerességét jól kifejezi a házak látogatószámának növekedése és a szakmai díjak is. A szekszárdi Babits-kiállításért 2009-ben Lovas Csilla Nívó díjat, az esztergomi Babits-nyaraló felújítását irányító Tóth Franciska Babits Emlékérmeket kapott. A kiskőrösi Petőfi Szülőház 2011-ben a Pulszky Társaság Év Múzeuma, a balatonfüredi Jókai-villa a Múzeum Café Év Múzeuma díját, a szalkszentmártoni Petőfi Sándor Emlékmúzeum az ICOM magyar tagozatának

különdíját nyerte el. Az egri Gárdonyi Géza Emlékházhoz készült foglalkoztató füzetért Sz. Király Júlia múzeumpedagógiai nívódíjban, Tóth Franciska olvasótáborra múzeumpedagógiai különdíjban részesült. Nemcsak megállítani sikerült a program kezdete előtt jellemző radikális látogatószám-csökkenést, hanem a fejlesztés után az éves látogatószám-mutatók Esztergomban, Sárszentlőrincen, Borjádön és Kecskeméten ugrásszerűen növekedtek. Balatonfüreden három hónap alatt látogatók annyian a villát, mint máskor egész évben. Iszkáz, Agárd és Prügy látogatottságának kisebb fokú emelkedése mellett az emlékház társadalmi beágyazottsága nőtt meg jelentősen. Mindhárom helyen civil szervezet vesz részt a programok szervezésében, illetve pályázatok beadásában, ezzel jelentősen hozzájárulva a fenntarthatósághoz is. Tiszacsécsé, Szalkszentmárton és Kiskőrös a leglátogatottabb emlékhelyek közé tartoztak korábban is, ezeken a helyeken elsősorban a látogatószám megtartása a fő célkitűzés. A fejlesztés után a látogatók komfortérzete mindentől jelentősen nőtt a vendégekönvi bejegyzések tanúsága szerint.

A sikeres kommunikáció hatására számos új település képviselője kért a Petőfi Irodalmi Múzeumtól szakmai segítséget terveik megvalósításához. Pápán Petőfinek, Pálkövén Bajcsy-Zsilinszky Endrének, Budakeszin Mezey Máriának, Telkiben Kodolányi Jánosnak, Bérbaltaváron Nagy Gáspárnak, Mosonmagyaróváron Gyurkovics Tibornak, Sárszentlőrincen Lázár Ervinnek szeretnének emléket állítani. Mélykúton a városi könyvtárban megnyílt a Vörös László Emlékszoba, segítségünkkel nyilvántartásba vették, katalogizálták és ezáltal kutathatóvá tették a hagyatékot. Vecsésen Bálint Ágnes munkásságához kapcsolódó mesemúzeum valósult meg.

Ez a város születésem helye

A 2010-es esztendő kiemelkedő eseménye volt a balatonfüredi Jókai villa rekonstrukciója és két reprezentatív Petőfi emlékhely megújulása. A sárszentlőrinci és borjádi Petőfi-házak után Szalkszentmárton és Kiskőrös várja újdonsággal a látogatókat.

Petőfi Sándor szülőháza az első irodalmi emlékházunk, ahogy valaki, egy beszélgetés alkalmával nemrégiben megjegyezte: az emlékházak emlékháza. 1880. október 17-e óta hatalmas kisugárzása van. Ekkor nyitotta meg Jókai a nagyközönség számára az akkor még üres házat, nemzeti zarándokhelynek szánva. Ez a kitüntetett figyelem azután meghatározta a később alapított emlékházak státusát is. Különösen azokat, amelyekhez olyan nevek kapcsolódnak, akik egy-egy emblematikus alkotással ajándékozták meg a magyarságot a 19. században. Így lett a tiszteletadás és főhajtás helyszíne Álmosd és Szatmárcske a *Himnusz* szerzője előtt. A *Szózat* tisztelői Kápolnásnyékre, a *Bánk báné* Kecskemétre, *Az aranyember* rajongói Balatonfüredre zarándokoltak, hogy átélhessék azt a magasztos érzést, amelyet az említett művek jelentenek. Fontos ezt kiemelni, mert az irodalom a nemzeti öntudatra ébredés folyamatában játszotta talán története során a legtisztábban osztársadalmi szerepét. Ez azonban mára megváltozott.

Egy épület, egy kiállítás megújítása előtt számtalan kérdés merül fel az új koncepció kialakításakor. A szülőház esetében, hogy hol található meg helyét a mai élményközpontú, gyorsan mozgó világban a szülőház? Hogyan szolgálhatja egyszerre a közösségi és az egyéni befogadást, az iskolán kívüli tanulás örömeinek felfedeztetésével a közoktatást, a színvonalas programokkal a szabadidő tartalmas eltöltését. Mi lehet az az elrugaszkodási pont, amely esélyt ad a tartalmi megújulásra, eszköztára bővítésére a mai széles kulturális kínálatban?

Különösen fontos feltenni a fenti kérdéseket a szülőházzal kapcsolatban, mely nemzeti zarándokhelyként vésődött be a köztudatba. Petőfi a márciusi ifjak vezérének és március 15-e egyik hőseként, majd az 1848–1849-es szabadságharc mártírjaként a nemzeti legendárium egyik központi alakja lett; a múlt század ötvenes-hatvanas éveitől ő jelentette a magyarság számára a nagybetűs Költő fogalmát. Rövid életet kapott a sorstól, mindössze 26 éves volt, amikor máig rejtélyes módon eltűnt a segesvári csatátéren. Alakja még életében – költészetének közösségi karaktere, valamint elvhűsége miatt – politikai, emberi legendává vált. Élete és költészete a kultusz tárgya lett. Vagyis a költészetre való folyamatos reflexió elmaradt, az idő haladtával a Petőfi alakjához kapcsolódó személyes élmények elmúltak, a róla szóló diskurzusok kiüresedtek és klisészerűvé lettek. Különösen érvényes ez a 20. századra, amikor a politika a zászlajára tűzte, és saját legitimitásának megerősítésére használta költészetét.

A Petőfi szülőház remek állapotban volt. A kiállítás forgatókönyvét a kiváló Petőfi-kutató Kerényi Ferenc írta, a látvány sem vált vállalhatatlanná az évek során. A megújítási szándék mégis érthető, hiszen az utóbbi évtizedben jelentősen megváltozott a múzeumok, így a szülőház társadalmi funkciója, a befogadók magatartása. Másként gondolkodunk ma az irodalomról, az emlékházakról, az irodalmi kiállításokról, a múzeumpedagógia és a közművelődés fontosságáról, mint korábban. A nemzeti kincseket bemutató csendes termek helyett az érzelmek minden lehetőségét kihasználó kiállítások csábítják ma a látogatókat a múzeumokba. Már nem csak a nemzeti önmegértés történeti gyökereinek jelentőségét, közösségi érzésének megélését biztosítják a letűnt korok műtárgyait, emlékeit bemutató tárlatok, hanem ahhoz szorosán kapcsolódóan a jelenvaló, a sajátos, az egyedi, a különleges életterzések is szóhoz jutnak.

Az előző kiállítás koncepciója a kultusz nemesebb, 19. századi hagyományára építő, irodalomtörténeti nézőpontú volt. A tisztaszobában elhelyezett családi relikviabútorok, köztük az az ágy, melyben a költő született, jól kifejezték a Petrovics család akkori helyzetét. A relikviák mellé helyezett bútorok hiteles kultúrtörténeti adalékot szolgáltatottak egy kor könnyebb megértéséhez. Az udvari szobában kiállított relikviák – részben a kereszteléshez kötődnek, részben személyes tárgyak – inkább a családról meséltek, mint a költőről. Igaz, a kiállításához kapcsolódó szilveszteri megemlékezések tradíciójának megteremtésével kapcsolták a mához a költő alakját. A szoborpark létesítésével és folyamatos bővítésével pedig egyetemessé tágitották Petőfi jelentőségét.

A most megvalósuló, a legjobb hagyományra épülő koncepciónak két jelentős újdonsága van. Az egyik a ház fűtésének újragondolása. A temperálást padlófűtéssel, környezetkímélő módon oldják meg. Ez a megoldás erős hagyománytisztelőre, ugyanakkor korszerű, környezettudatos viselkedésre vall. A térből eltűntek a koridegen fűtőtestek, az épület közelebb került eredeti állapotához.

A szemléletváltás még szembetűnőbb Petőfi személyéhez, a költészetéhez való viszony újraértelmezése szempontjából. A szülőház kiállítása egy, az olvasás élményéhez hasonló igényt képes kielégíteni: az ismerősség, a valahová tartozás, a szellemi és érzelmi kötődések kiépítésének és folyamatos megélésének lehetőségét kínálja. A költő szülőhelyét bejárni különleges élmény, a látogató egyszerre lehet részese a közösség hagyományoknak és a bensőséges egyéni történetnek. A költő kétéves volt, mikor elköltöztek a városból. Emlékek nem kötötték a szülőházhoz, költészete áttételesen, az Alföldön keresztül kapcsolódik ide. Az a biztonságérzet azonban, melyet szüleitől kapott az itt tartózkodás alatt, beépült személyiségébe. A szülők iránti nagy szeretet, feltétlen tisztelet ide gyökerezik, s végig kíséri egész életén át. A kiállítás újszerűségét a poézis és ezzel párhuzamosan egy személyes történet bevonása jelenti a térbe, amelynek témája a születés profán és szakrális vonatkozása. Egy induló élet mindennapjaihoz tartozó és a kereszttség szentségét megjelenítő tárgyak a versek nélkül csupán egy átlagos történetről tanúskodnának. A megkülönböztető figyelem éppen a miatt jár e történetnek és a relikviáknak, mert a jelen nemzedéke tudja, hogy a magyar irodalom legismertebb, zseniális költőjéhez kapcsolódnak. És a kiállítás erénye éppen az, hogy a versek felidézésével emlékeztet e tudásra; ezáltal tárul föl Petőfi viszonyulása a szülőföldhöz, a családhoz, a tárgyak is a verseken keresztül mutatkoznak meg. Így a látogató egyszerre élheti át a költő Kiskőrösről induló sorsának és költészetének nagyszerűségét, ennek fényében érti meg a szülőháznak, a hozzá szorosan kapcsolódó tárgyaknak a nemzeti önértékelésben betöltött különleges jelentőségét. Tehát az új elképzelés éppen fordítva teszi lehetővé a befogadást és a megértést, mint azt korábban megszoktuk.

Hogy miképpen fog alakulni annak a csöppnyi életnek a sorsa, amelynek születését jelzi a kiállítás, arra nézve a helyszűke miatt nem kapunk a szülőházban választ, de a múzeumban szakszerű vezetéssel tovább folytatódik az időutazás.

A forgatókönyvet Kispálné Lucza Ilona, az Emlékház igazgatója írta, aki nemcsak az irodalomtörténeti kutatások eredményeit hasznosította, de épített a kiállítási kommunikáció módszertani útmutatásaira is a szövegek megfogalmazásakor. A legújabb múzeumpedagógiai kutatásokra támaszkodva, a különböző befogadási és tanulási stílusok figyelembe vételével osztotta el az ismeretanyagot a kiállítási terekben. A meghallgatható verseket jeles színművészek tolmácsolják. A szülőházhoz kapcsolódó tudod-e táblák az ismeretek bővítésére szolgálnak játékos formában. A szülőházban dolgozó szakemberek Kispálné Lucza Ilona vezetésével mindig híresek voltak jó ötleteikről, az ismeretátadásra most is izgalmas formát találtak.

A felhővel a lélek rokon

2010. március 14-én nyílt meg a szalkszentmártoni Petőfi Sándor Emlékmúzeumban *A felhővel a lélek rokon* című kiállítás. A Magyar Irodalmi Emlékházak Megújulása Program keretében jelentős infrastrukturális fejlesztés történt a fogadó kiállítási tereiben. Az épület elektromos hálózatának teljes cseréje után megtörtént a helyiségek festése és a padló csiszolása, valamint viaszolása.

A szalkszentmártoni nagyfogadó különleges adottságú. Azok közé a Petőfi emlékházak közé tartozik, ahol a tárgyi emlék, az életrajz és a költészet szorosan összekapcsolódik. Petrovics István 1845. április 24-től 1846. április 24-ig bérelte Szalkszentmárton nagy vendégfogadóját. Ez idő alatt a költő kisebb nagyobb megszakításokkal öt hónapot töltött az épület falai között. Kudarccok és csalódások után érkezett Pestről, szüleinél keresett gyógyírt sebeire. A szülők is nehéz helyzetben voltak. Az 1838-as árvíz óta anyagi gondokkal küzdöttek. A szalkszentmártoni vállalkozástól remélték sorsuk jobbra fordulását. A szülők és a fiú egymásra találásának időszaka ez, amely a költő számára lelki feltöltődést hozott, és felszabadította alkotókedvét. A „jó öreg kocsmáros” számára kudarcra végződött a történet, a szalkszentmártoni bérlet nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A család ingóságait Dömsödre költözésük előtt el kellett árverezni, hogy tartozásukat ki tudják egyenlíteni. A bútorokat és tárgyakat a helybeliek megőrizték, majd Majsai Károly összegyűjtötte az utókor számára. A vendégfogadó kiállításának tárgyi anyaga ezekből a relikviákból és korabeli tárgyakból áll. Petőfi szalkszentmártoni tartózkodásának hiteles leírásáról Kardos István segédtanító gondoskodott. Erre a közösségi hagyományra épített Kispálné Lucza Ilona, a forgatókönyv írója, amikor megálmodta az új kiállítást. Két, párhuzamosan futó személyes történetet mesél el. A szülők megmaradásért vívott küzdelmét a tárgyakon, levéltári anyagon keresztül idézi fel, a fiatal költő válsághelyzetét költeményeivel, verses kötetével eleveníti meg. A párhuzamosan futó történetek 5 hónapra összekapcsolódnak. *A felhővel a lélek rokon* című kiállítás a költő poétikai teljesítményére fókuszál. Ezzel a gesztussal úgy emeli ki a lokalitásból a ház történetét, hogy tiszteletben tartja és felértékeli a helyi hagyományt. Petőfi számára az itt töltött idő költészetének egyik legtermékenyebb időszaka volt. Szalkszentmártonban állította össze a *Versék* második kiadását, itt készült el a *Szerelem gyöngyei* című kötetet, írt 112 verset, valamint két drámát, a *Zöld Marvit* és a *Tigris és biénát*. *A bóbér kötele* című, egyetlen regénye is itt született. A *Felhők* ciklus 66 versét ma úgy tartjuk számon, mint Petőfi válságkorszakának legjellemzőbb és legjelentősebb teljesítményét, új utakat kereső szándékának megnyilvánulását. A kiállítás tehát

egyszerre olvassa újra a költőnek erre az időszakra eső költeményeit és a ház történetét úgy, hogy egyúttal jelzi, a háznak és a tárgyaknak szóló megkülönböztetett figyelem a költő ide vonatkozó teljesítményének szól. Ez olyan jelentős változás, hogy a kiállítás megtekintésének sorrendjét is meghatározza. Korábban az épület konyhájából volt a bejárat a kiállítóterekbe. A hangsúly a háznak a szülőkhöz és a szalkszentmártoniakhoz kapcsolódó művelődéstörténeti anyagára esett, most az ún. „felhőszobával” és a költéssel kezdődik a bemutatás. További két teremben figyelemmel kísérheti a látogató Petőfi életútját és költészetének alakulását 1846-ig, valamint a szülők küzdelmét egy stabil, kiszámítható élet megteremtéséért. A szalkszentmártoniak példamutató értékmegőrző magatartásának is emléket állít a kiállítás. Látványtervét Juhász Tibor a megváltozott szemlélethez igazította. Gaál Réka *A helység kalapácsa* 1. kiadását vette alapul a szövegek tipográfiájának kialakításakor. A kiállítás alkotói gondoltak a legkisebbekre is. Amíg a felnőttek számára a költő vándorolja a „világot végtelen úton”, addig a kicsik *János vitéz* kalandjait követhetik nyomon a számukra kialakított sávban. A szalkszentmártoniak részvételét a szabadságharcban ólomkatonákkal jelenítették meg, felidézve a korabeli civil és katonai viseletet.

A bérlők szobájában és a konyhában Bereczki Ibolya profiltisztítást végzett. A szülőkhöz és a költőhöz kapcsolódó relikviák elkülönülten jelennek meg a kiállításban, s abban a helyiségben, ahova valók. A néprajzos muzeológus alkalmazkodott az irodalmi kiállítás koncepciójához, és a terek berendezésével jelezte a szülők átmeneti helyzetét. Az ivó ma is jelentős közösségi tér a helyi civil szervezetek számára. A Patkós Gábor által készített, mozgatható játékok *A helység kalapácsa* figuráit idézik az iskolások és a felnőttek számára, a játékon keresztül inspirálva az olvasásra. A tér rendkívül alkalmas rendhagyó irodalom órák tartására. A kiállításban elhelyezett tudod-e táblák a konyha és az ivó jellegzetességeiről közvetítenek kultúrtörténeti tudást. A játékokra építve többszintű feladatsor készült iskolák számára. Az élethosszig tartó tanulás feltételei is adottak kulturális turizmusban részt vevő felnőttek számára. A kiállítás nem csak szemléletében új, hanem a kivitelezésben felhasznált anyagok tekintetében is. Az installáció teljes mértékben környezetbarát, s ezzel áttételesen a környezettudatos magatartásra is nevel.

Kiskőrös:

Szalkszentmárton:

